

Hürriyet-i Şer'î

Freedom In Accordance With The Shari'a

M. Ali KAYA

Özet

Yüce Allah insanı "Ahsen-i Takvim" suretinde yaratmış, kabiliyetlerinin inkişafı için kainatı insanın hizmetine vermiş ve insana akıl ve irade vererek hür bırakmış, kainatta ve sosyal hayatta tasarrufa yetkili kılmıştır. İnsanın insanlığı irade ve hürriyet ile gelişir. Hürriyet zorlamanın olmamasıdır. Bu sebeple dinimizde de "dinde zorlama yoktur" buyrulmuş hürriyetin sınırları oldukça geniş tutulmuştur. Hiç şüphesiz bunların başında inanç ve düşünce hürriyeti gelmektedir. Bununla birlikte hürriyetin tanımı, çerçevesi ve uygulama biçimleri ile ilgili tartışmalar İslam dünyasında da yaşanmaktadır. Bu çalışmada, İslam'ın "Hürriyet ve Hukuk" "Adalet ve Hakkaniyet" konusunda insanlığa verdiği ders, "Asr-ı Saadet" ve "Hulefa-i Raşidin" in uygulamaları esas alınarak irdelenmekte ve Bediüzzaman Said Nursi'nin fikirlerinden yola çıkılarak hürriyet-i şer'î kavramı incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hürriyet, Hürriyet-i Şer'î, Hukuk, İslam Hukuku, Makasidu's- Şeria, Medine Sözleşmesi.

Abstract

Allah Almighty created man “in the Most Beautiful Way”, and he gave the universe to the service of man and left him free by giving reason and will for his abilities to emerge and develop. Humanbeing has been authorized to dispose in the universe and social life. Humanity develops with will and freedom. For this reason, the limits of liberty have been kept quite wide in Islam that says “there is no coercion in religion”. Undoubtedly, the freedom of belief and thought comes first among them. However, debates about the definition, framework and application forms of liberty take place in the Islamic world as well. In this study, Islam's lesson on “Freedom and Law”, on “Justice and Equity” is examined based on the practices in “Golden Age” and of “The four Rightly-Guided Caliphs” and from the Bediuzzaman Said Nursi's thoughts the concept of freedom in accordance with the Shari'a is examined.

Keywords: Freedom, Freedom In Accordance With The Shari'a, Law, Islamic Law, Medina Agreement.

Giriş

Yüce Allah insanlığın dünya ve ahiret saadetini murad ettiği için insanı irade ve akıl ile techiz ederek “Ahsen-i Takvim” suretinde yaratmış ve “halife-i arz” olmasını irade etmiştir.

İnsanı dünyanın ve ahiretin en değerli varlığı olarak yarattığı içindir ki insanın ruhunda kemalata sebep olacak pek çok istidat ve kabiliyetlerin tohumlarını ekmiş, bunların nemalanarak gelişmesini de insanın iradesine bırakmıştır. İradesini yönlendirmek ve doğru yolu göstermek için de içlerinden seçtiği akıl, zeka, ahlak ve fazilet bakımından en mükemmel olan elçileri vasıtası ile “kitap” göndermiş ve peygamberleri de insanlara “öğretmen” olarak görevlendirmiştir.

Peygamberler insanlara Allah’ın kitabını tebliğ edip, emir ve yasakları tatbik ederek göstermiş, bilmediklerini onlara talim ve beyan etmiştir. İnsanlar iman, ibadet, ahlak, fazilet ve hukuk dersi yanında helal kazanç yolları olan sanat ve tekniğin temel prensiplerini de peygamberlerden öğrenmişler ve öğrendiklerini gelişmelerinin temeli yapmışlardır. İnsanlık ilk saat ve gemiyle peygamberler vasıtası ile tanıştıkları gibi demirden istifade ederek hayatlarını kolaylaştırmayı da yine peygamberlerden ders almışlardır.

Peygamberler insanlığa ilim ve ahlak konusunda rehber oldukları gibi aralarındaki hukuki meselelerde “adalet” ve “hürriyet” dersini de peygamberler aracılığı ile öğrenip sosyal hayatın temel prensiplerini oluşturmuşlar, böylece huzur ve güven içinde yaşamayı öğrenmişlerdir.

Özellikle ahir zaman peygamberi olan Hz. Muhammed (asm) Allah kelamı “Kur’ân-ı Kerim” ile insanlığa “Tevhid, Haşir, Nübüvvet, Muamele ve Adalet” dersini en mükemmel şekliyle vermiş ve insanlığın terakki ve tekamülüne vasıta olmuştur. Bugün insanlık her alandaki başarısını İslam’a ve Peygamberimizin (asm) uygulamalarına borçludur.

Biz bu çalışmamızda İslam’ın “Hürriyet ve Hukuk” “Adalet ve Hakkanîyet” konusunda insanlığa verdiği dersi “Asr-ı Saadeti” ve “Hulefa-i Raşidin”in uygulamalarını esas alarak göstermeye çalışacağız.

Temel Prensipler

1. Hürriyet-i şer’î insanlığın saadeti için asayişin korunmasını esas alır.

2. Meslek ve meşrepler insan fitratının ve ihtiyacının gereğidir. İttifak ve ittihad ancak maksatta, hürriyet, adalet ve asayişin temini yönünde olmalıdır. Bu sebeple meslek ve meşreplerde ittihad mümkün olmadığı gibi caiz de değildir.

3. İnsanlar arasında muhabbet ve muavenet esastır. Bu da hürriyet ve emniyetle mümkündür. Yönetimin amacı hürriyet ve emniyeti tesis etmektir.

4. İnsanlar arasında haksızlık ve zulümler, ihtilaflar ve çatışmalar olabilir. İlmî ihtilaflar müteahsis ulemaya, haksızlıkların giderilmesi de adil mahkemelere havale edilerek çözülebilir.

*Peygamberler
insanlara Allah’ın
kitabını tebliğ
edip, emir ve
yasakları tatbik
ederek göstermiş,
bilmediklerini
onlara talim ve
beyan etmiştir.*

“Ortaçağ
İslam dünyası
kendisinden
öncekilerden ve
çağdaşlarından ve
kendisinden sonra
gelenlerinden
daha fazla
hürriyet
vermiştir”

5. “Dinde zorlama yoktur.” (Bakara, 2:256.) İmanda ve ibadette zorlama olmaz. Ancak hukukî ve terbiyevî konularda yerine göre cebir ve zorlamaya gidilebilir. Bu da adil yasalara uyma, farz olan bazı görevleri yapma ve kesin olarak yasaklanan büyük suçlardan sakındırma konusunda olabilir. Haramdan sakındırma ve bazı farzlara emretme dışında zorlama caiz değildir. Bu da adaleti sağlamakla görevli olanlar ile eğitimden sorumlu mercilerin görevidir.

6. İman eden, farzları yapan ve kebirleri işlemeyen kurtulur. Bunun dışında istikamet ve sünnet üzere devam edenler faziletli olanlardır. İfrat ve tefrit taassubu netice verir. Taassup ve zorlama ise İslam’ın hoşgörüsüz, baskıcı ve şiddet taraftarı bir din gibi görünmesine sebep olur. Bu sebeple yanlışır ve dinen yasaklanmıştır. İfrat ve tefrit “Sırat-ı Müstakim”de gitmesi istenen müslümanları, istikametten ve doğru yoldan ayırır.

7. Peygamberimizin (asm) Mekke’de kendisine ve müslümanlara yapılan baskı ve şiddete karşı sabırla mukabele etmesi, Medine’de ancak mütevacizlerin tecavüzlerine mukabele etmekle iktifa etmesi ve müslümanların aleyhinde olduğu halde “Hudeybiye Barışında” ısrarı ve Mekke fethinde iman etme şartını dahi öne sürmeden “Affedici olması” çok açık bir şekilde baskı ve şiddet anlayışını yıkmaktadır.

8. Hürriyet iyi ve insanlık için faydalı olanı yapmanın önündeki engelleri kaldırmak içindir. Kötüyü yapma, insanlara zarar verme ve zulmetme hürriyeti olmadığı gibi, kişinin kendisine zarar verme hürriyeti de yoktur. “Günah işleme hürriyeti” olmaz; ancak insanın inanma ve inanmama hürriyeti vardır. Yüce Allah “Dileyen iman etsin, dileyen inkar etsin” (Kehf, 18:29.) buyurdu. Bu kişinin kendisine ve başkasına zarar verme hürriyeti şeklinde anlaşılabilir. Bu sebeple Hürriyetin en güzel tarifini Bediüzzaman Said Nursi yapmıştır. “Hürriyet odur ki ne nefsinde ne başkasına zarar vermesin” (ESDE, Münazarat, 236.) demiştir.

9. Yüce Allah insanı hür yarattı. Ona akıl ve irade verdi. Hürriyeti de insanın en değerli varlığı ve imanın da gereği kıldı. Bunun için Bediüzzaman “Hürriyet Allah’ın en büyük atıyyesi, ihsanı ve imanın da hassasıdır” (ESDE, Münazarat, 238.) buyurdu.

1. Dinimizin Hürriyet ve Hukuka Verdiği Önem

“Medine Sözleşmesi” ihtiyaçtan doğmuştu ve Medine halkını bir ümet kabul ediyordu. Müşrikleri, Müslümanları ve Yahudileri kapsıyordu. Bu sözleşme bir nevi “Anayasa” hükmünde idi ve çoğulcu bir karakteri taşıyordu.

Ortadoğu Tarihçisi olan Bernard Lewis “Ortaçağ İslam dünyası kendisinden öncekilerden ve çağdaşlarından ve kendisinden sonra gelenlerinden daha fazla hürriyet vermiştir” der. Bu tespitinde çok haklıdır. Zira Peygamberimizin (asm) “Veda Hutbesi” bir “İnsan Hakları Bildirgesi” gibidir ve benzeri yoktur. İnsanlık ancak 10 Aralık 1948 yılında yani 1316 sene sonra

“İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi” ile bu hakların bir kısmına ulaşabilmiştir.

Peygamberimiz (asm) “Veda Hutbesi” ile sultanların iradesine değil, “Hukukun Üstünlüğü”ne vurgu yapmıştır. İnsanlara Allah tarafından verilen temel haklar vardır. Hiç kimsenin bu hakları çiğnemeye hakkı olmadığı gibi, bu sultanların ve yöneticilerin hakları çiğnenen insanlara bir lütuf olarak sunma hakkı da yoktur. Kim olursa olsun yöneticilerin görevi bu temel hakları korumak ve hakların kullanımını önündeki engelleri kaldırarak hürriyeti temin etmektir.

Osmanlı devletinde 3 Kasım 1839 yılında Tanzimat Fermanı’nın kabul edilmesi ile bir takım haklar verilerek “Hukuk Devleti”ne geçiş süreci başlamıştı. “Hürriyet Kahramanı” olarak şöhret bulan Namık Kemal halkın yöneticilerden bu hakları yardım ister gibi istemesini ve yöneticilerin de bir lütufmuş gibi vermeye yönelmesini tenkit eder ve 8 Mart 1869 tarihindeki bir makalesinde şunları yazar: “Ümmet-i İslamiye hürriyeti ister; fakat, o cevherin bir atây-ı İlâhî olduğunu unuttur da şunun-bunun inayetinden isterse, hem şanına muhîl, hem menfaatine muzır olur.”

İslam hukukuna “Şeriat” denilmiştir. Yani, şeriat “insanın iradî fiillerini sınırlayan ve toplumu idare eden kurallardır.” Temel prensipleri ilâhî olmakla beraber fûruat ve teferruatı ile zaman içinde ihtiyaç duyulan hususlarda yasalar yapmak ve kurallar koymak hukukçuların ve yöneticilerin işidir. Dinimiz hukukçuların maslahat gereği örf ve akla dayanarak yeni kurallar belirlemesine izin vermiştir. Bu sebeple şeriat dinamiktir, dinin ve aklın ortak ürünüdür.

2. Batı Hukuku Gelişimini Tamamlamamıştır

Roma hukuku “Hükümdar kanunla sınırlı değildir” şeklinde başlamakta idi. Zamanla hükümdarın yetkilerini kısıtlayan yasalar çıkarıldı. Hukukun üstünlüğü zaman içinde geliştirerek bu güne gelinmiştir. İslam’da ise “hukuk her şeyin üzerinde” idi. Padişahların fermanları İslam Hukuku’nun hiçbir zaman üzerinde olmamıştır. Şeriat karşısında hiç kimse dokunulmaz değildi. Daha önce belirttiğimiz gibi şeriat da İslam hukukçuları tarafından geliştirilmiştir.

Muharref Yahudilikte, Hıristiyanlıkta ve başka milletlerde zulüm, kendi dininden ve milletinden olmayanlar için meşru bir norm iken, İslam dünyasında istisnâ bir durumdu. O da meşru kabul edilmiyor, yöneticilerin yaptıkları zulüm olarak kabul ediliyordu. Ancak onları yargılayacak bir merci bulunmadığı için müslümanların vicdanlarında yargılanıyor “zalim” hükmü veriliyor, müeyyidesi ahirete ve Allah’a havale ediliyordu.

İslam ferdin, bireyin temel haklarını esas alır ve bunların korunmasını emreder. Bunlar temelde “Usul-ü Hamse” “Makasid-ı Hamse” olarak belirlenmiş ve şeriatın amacının bu beş hakkı korumak olduğu ifade edilmiştir. Bunlar; canın, malın, ailenin, akıl ve dinin korunmasıdır. Bu temel haklar

İslam hukukuna “Şeriat” denilmiştir. Yani, şeriat “insanın iradî fiillerini sınırlayan ve toplumu idare eden kurallardır.”

Kur'an-ı Kerim "Savaş Hukuku"nu belirlemiş ve özellikle insanların canlarına, mallarına ve ailelerine zarar gelmemesi için gerekli tedbirlerin alınmasını emretmiştir.

ancak hürriyet ve barış ortamında korunacağı için İslam "Hürriyeti ve Barışı" esas almıştır.

Kur'an-ı Kerim "Sulh hayırlıdır" (Nisa, 4:128.) buyurur. "Anlaşmalara riayet etmeyi emreder. (Maide, 5:1.) Bu sebeple müslümanlar anlaşmaları bozan taraf olamazlar ve olmamışlardır. Nitekim müşrikler on yıllığına imzalanan Hudeybiye anlaşmasını bozdukları için Peygamberimiz (asm) onların üzerine yürümek durumunda kalmış ve Mekke'yi ellerinden almıştır.

İslam'dan önce savaş esas, barış istisnâî bir durum idi. Zira o zamanın hükümrânı kuvvet idi ve güçlü olan gücüne ve cesaretine dayanarak ganimet yoluyla, kölelik uygulaması ile güçlerini koruyor ve bunu ekonomik refahın gereği görüyorlardı. Bu sebeple savaş cesaretin artması, kahramanlığın gereği ve ekonomik gelir kapısı olarak görülüyordu. İslamiyetle, Peygamberimizin uygulamaları ile bu durum tersine çevrildi; barış esas, savaş istisnâî bir durum olarak kabul edildi.

İslam'da savaş emir değil, izindir. Kur'an-ı Kerim savaşı ancak mütecâvizlerin tecavüzlerini önlemek amacı ile meşru kabul etmiş (Hac, 22:39.) ve özellikle barışı teşvik etmiştir. (Bakara, 2: 190,191,192.)

Kur'an-ı Kerim "Savaş Hukuku"nu belirlemiş ve özellikle insanların canlarına, mallarına ve ailelerine zarar gelmemesi için gerekli tedbirlerin alınmasını emretmiştir. Bu sebeple müslümanlar savaşanların dışındaki sivil halka asla ilişmemişlerdir. Tarihte toplu katliamlar müslümanlara uygulanmıştır. Kudüs'te haçlılar (1099) yerel nüfusu katletmişlerdir. Selahaddin Eyyubi ise 1187'de Kudüs'ü yeniden fethettiği zaman Hristiyanlara dokunmamıştır. Bu sebeple Hristiyanlar kendi aralarında Selahaddin Eyyubinin gizli Hristiyan olduğu şayiasını yaymışlardır.

Batı hukuku "hukukun üstünlüğünü" esas alan "demokratik ve laik" hukuk ile önemli bir hukuk reformunu gerçekleştirmiş ancak ideolojik anlayıştan ve menfaati esas almaktan kendisini kurtaramadığı için İslam hukuku seviyesine yükselememiştir. Bu sebeple Bernard Shaw "Demokrasimizin bir adım ötesi İslâmiyet'tir" demiştir.

3. İslamiyetin İnsanlığa Verdiği Temel Hak ve Hürriyetler

İslam Hz. Âdem (as) ile başlayan hak dindir. Bu din zamanla insalığın tekamülü ile kemale ererek nihayet Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in (asm) şeriatı ile kemalini bulmuş ve yeni kitap ve peygambere ihtiyaç kalmamıştır.

İslam'ın iman, ibadet ve ahlak yanında "hukuka" bakan yönü de vardır ve hukuk Allah'ın insana bahşettiği haklar ile bu hakların kullanımı konusundaki hürriyetleri içerir. Bunlar da insan için zaruri olan beş temel hakta toplanmıştır. Bunlar hayat hakkı, mülkiyet hakkı, aile hukuku, ilim ve fikir hürriyeti ile din ve vicdan hürriyetidir. Fukaha-i İslam bunları "can, mal, din, akıl ve neslin korunması" şeklinde ifade etmişler, hukuk ilmini

bunlar üzerine tesis etmişler ve buna “makasıdu’ş-şeria” veya “makasıd-ı diniye”veyahut “zaruriyat-ı diniye” demişlerdir. İslam fıkhnının ve yasaların temel amaçları bu hakları koruyacak hükümleri ve mekanizmayı oluşturmak-tan ibarettir.

a. Hayat Hakkı ve Hürriyeti: Allah insanı mükerrerem yaratmış ve her şeyi onun emrine vermiştir. Dünyayı, ahireti, cennet ve cehennemi insan odaklı yaratıp, insanı muhatap almış, kitabı ve peygamberi insana göndermiştir. Bu sebeple hayat hakkı kutsaldır, dokunulmazdır. İnsanın kendisi de hayatını hastalıklardan, intihardan ve başkalarını öldürmekten korumakla mükelleftir. Kur’ân-ı Kerim “Kim bir insanı haksız yere öldürürse bütün insanları öldürmüş gibidir” (Maide, 5:32.) buyurarak bir insanın hakkını tüm insanlık ile eşit tutmuştur. Kasden bir mü’mini öldürmenin cezasının ebedi cehennem olduğunu haber vermiştir. (Nisa, 4:93.)

Peygamberimiz (asm) de kan davalarını yasaklamıştır. (Buhari, İlim, 37.) hayatın her nevi zorluklarına sabırla katlanmayı emretmiş, intiharı yasaklamıştır. İntiharın cezasının cehennemde aynı cinsten cezalandırılmak olduğunu haber vermiştir. (Buhari, Tıp, 56.) Ayrıca peygamberimiz (asm) “Mü’mini korkutmak mü’mine helal olmaz” (Müslim, Birr ve’s-Sıla, 125; et-Tergib ve’t-Terhib, 3:484.) buyurarak korkutmayı dahi yasak kapsamına almıştır.

b. Mülkiyet Hak ve Hürriyeti: İslam helal yoldan mülk edinmeyi ve zengin olmayı teşvik eder. Zira ibadetlerin zekat ve hac gibi bir kısmı mal-dandır. Sadaka ve yardımların bir çoğu da mal ile mümkündür. İnsanın insaniyete layık bir şekilde yaşaması yine mülkiyete bağlıdır. Bu sebeple mal ve mülkü hak kapsamında kabul etmiş, malın ve mülkün korunması için gerekli tadbirleri almış, malı israf etmeyi yasaklamıştır. Helal kazanç yollarını açmayı ve haksız kazanç yollarını kapatmayı hukukun temeline koymuştur. Hırsızlık, gasb, rüşvet, kumar, dolandırıcılık, aldatmak, hile, karaborsa, tefecilik, faiz kazancı, israf ve haksız yolla kazanç elde etmeyi yasaklamıştır. Zekat, sadaka ve yardımlarla başkalarının hakkını gözetmeyi ve yardımlaşmayı emretmiştir.

Kur’ân-ı Kerim “Hırsızlık edenin elini kesin” (Maide, 5:38.) emretmiş ve Peygamberimiz (asm) “Kim bir karış toprağı gasp ederse, Allah kıyamet gününde onu yedi kat yerden kafasına geçirir” (Buhari, Bed’ül-Halk, 2.) buyurarak haksız mal edinmenin uhrevi cezasını haber vermiştir. Yüce Allah“Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hali müstesna, mallarınızı, batıl, haksız ve haram yollar ile aranızda yemeyin.” (Nisa, 4:29.) emretmiştir. Devlet dairesinde iş gördürmek için rüşvet vermeyi de yasaklamış, “Rüşvet alan da veren de Cehennemdedir.” (Ebu Davut, Akdiye, 4) buyurmuştur.

Dinimiz çalışmaya teşvik etmiştir. “İnsan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur. Çalışmasının karşılığını görecek” (Necm, 53: 39-40.) buyurmuştur. Peygamberimiz (asm) “Malı uğruna öldürülen şehittir; kanı

Hırsızlık, gasb, rüşvet, kumar, dolandırıcılık, aldatmak, hile, karaborsa, tefecilik, faiz kazancı, israf ve haksız yolla kazanç elde etmeyi yasaklamıştır. Zekat, sadaka ve yardımlarla başkalarının hakkını gözetmeyi ve yardımlaşmayı emretmiştir.

“Dinde zorlama yoktur; çünkü hak ve hakikat açıkça ortaya çıkmıştır.

Selim akıllar ve kalpler onu görünce kabul eder”

uğrunda öldürülen şehittir; dini uğrunda öldürülen şehittir; ailesi uğrunda öldürülen şehittir.” (Ebu Davud, Sünnet, 29.) buyurarak can, mal ve namusu korumak için öldürülen kişinin şehit olarak öleceğini ve cennete gideceğini müjdelemiştir.

Hak, bir emek karşılığı olan şeye denir. Bu sebeple “Sen çalış ben yiyeyim” şeklinde haksız kazancın başında gelen faizi Kur’an kesinlikle yasaklamıştır. (Bakara, 2:278.) Kur’an-ı Kerim “Faiz yiyenler, ancak kendisini şeytan çarpmış olanın kalkışı gibi çarpılmış olarak kabirlerinden kalkarlar. Bu onların: “Alım-satım da ancak faiz gibidir” demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alışverişi helal faizi ise haram kılmıştır.” (Bakara, 2:275.) buyurarak ahiretteki cezasını da haber verir.

c. Din ve Vicdan Hak ve Hürriyeti: İnsanın ve toplumların nizamı ve intizamı dine bağlıdır. Din, iman, ibadet, ahlak ve hukuktur. Bunların olmadığı bir cemiyette ancak anarşi vardır. “Allah katında hak din İslam’dır.” (Âl-i İmran, 3:19.) “Kur’an-ı Kerim ile dini ikmal etmiş ve hak din olan İslam’dan razı olmuştur.” (Maide, 5:3.) ancak diğer dinlere de baskı yapılmamasını emretmiş ve “Sizin dininiz size benimki banadır” (Kâfirun, 109:6.) demiştir.

“Dinde zorlama yoktur; çünkü hak ve hakikat açıkça ortaya çıkmıştır. Selim akıllar ve kalpler onu görünce kabul eder” (Bakara, 2:256.) buyurmuştur. Yüce Allah “Dileyen inansın dileyen inanmasın” (Kehf, 18:29.) ama sonucuna katlansın buyurmuş ve tam bir din ve vicdan hürriyeti tanımıştır.

Allah’ın razı olduğu din İslam’dır; ancak Allah’a iman eden ve rızasını arayanlardan Allah razı olur ve onu cennetine alır, nefesine ve şeytana uyup, heva ve hevesine göre başka dinlerde olanlara da bu dünyada tam bir hürriyet vermiştir. Bu sebeple Peygamberimiz (asm) Medine Vesikası’nda müşriklere ve Yahudilere tam bir hürriyet vermiş, daha sonra Hristiyanlara verdiği Emanlarda da onlara tam bir hürriyet tanımıştır.

Allah’ın rızası, insanlığın dünya ve ahiret saadeti, hukukun üstünlüğü, akla, mantığa ve hakikate uygun iman hakikatleri, Allah’a itaatin en mükemmel ve rızasına uygun ibadet ve itaat şekli, insanı ahsen-i takvime çıkaran ahlakın en mükemmeli ve adaleti tesis edecek hukuk kurallarının en kamil şekli İslamiyettir. Yüce Allah Kur’an-ı Kerim ile bunu ortaya koymuş, Peygamberimiz (asm) sünneti ile bunu tebliğ, beyan ve tatbik etmiş ve uygulamasını göstermiş, İslam bilginleri, fakihler ve alimler İslam’ın her yönü ile hakkaniyetini izah ve ispat etmişlerdir.

Dini korumanın yolu akla ve ilme uygun şekilde dini öğrenmek, hurafelerden ve tahrifattan korumak ve peygamberin sünnetine uygun şekilde tatbik etmekten geçer. Bir inanç ve amelin Allah katında makbuliyetinin şartları; ilmî kaidelere uygun doğru bilgi sahibi olmak, sahih iman, sünnete uygun tatbik, ibadet niyeti ve ihlaslı olmaktır. Bu sebeple Kur’an ve Sünneti esas almak gerekir.

Yüce Allah “Bu Kur’an-ı Biz inzal ettik; onu koruyacak olan da Biziz” (Hicr, 15:9.) buyurur. Sebepler dünyasında “Müsebbibü’l-Esbab” olan Allah Peygamberin (asm) sünneti, sahabelerin icmaı, ulemanın ilmi, muhakiklerin tahkikatı, müçtehitlerin içtihadı ve mücedditlerin tecdidi ile dinini korumuştur. Bize düşen onların yolunu ve sünnetini iyi öğrenip o “Cadde-i Kübra”dan ayrılmamaktır.

İmana ve Kur’an’a, İslam’a ve Sünnet’e hücumların yoğun olduğu günümüzde İslam’ı öğrenmek, şüphe ve vesveseleri gidermek, hak ve hakikati anlamak ve dini doğru yorumlamak için Bediüzzaman Said Nursi’nin Kur’an ve Sünnet’i esas alıp izah ve ispat eden “Risale-i Nur” eserlerini okuyarak inancımızı ve dinimizi koruyabiliriz.

d. İlim ve Fikir Hak ve Hürriyeti: İnsanı diğer varlıklardan ayıran temel özellik düşünebilir ve konuşabilir olmasıdır. Düşünme ve konuşma akla bağlıdır. Bu sebeple aklın korunması, fikir üretmesi ve bu fikirlerin konuşulması ve yayılması Allah’ın insana fitraten verdiği temel haktır. Bu sebeple düşünen insanın düşünceleri, fikirlerinin ifade edilmesi ve yaygınlaştırılması engellenemez, yasaklanamaz ve suç sayılamaz.

Düşünmek aklın ürünü olduğu ve her insan vicdanen düşündüğü için kimse buna engel olamaz. Ancak devlet kişilerin düşünceyi ifade hürriyetini engellemeye kalkabilir. İstibdad sadece kendi fikir ve düşüncesini zorla kabul ettirmeye çalıştığı için farklı düşünce ve fikirleri yasaklama yoluyla bunu yapmaya çalışır. İslam ise hürriyeti esas aldığı için “Din ve Vicdan Hürriyeti” yanında “İlim, Fikir ve Düşünce Hürriyeti”ni de getirmiştir. İslam bilginleri buna “Aklın korunması” adını vermiş ve islam hukukunun amaçlarından biri olarak belirlemiştir.

Kur’an-ı Kerim akla, düşünceye ve insanların fikir üretmelerine, kainat ve varlıklar üzerinde araştırma yapmaya teşvik etmiştir. Kur’an’da 70’den fazla ayetlerde “Düşünmez misiniz?” “Akletmez misiniz?” “Düşünün!” “Teffekkür edin!” “Ey akıl sahipleri ibret alın!” ferman edilmiştir.

Hürriyet, doğru yapmanın önündeki engelleri kaldırmak olduğu için Kur’an düşünmenin ve fikir üretmenin önündeki engelleri kaldırmak için akli muhafazayı esas almış, getirdiği iman esasları ve ortaya koyduğu akıl ölçüleri ile yanlış inanç ve fikirlerden, şüphe ve vesveselerden, batıl inanç ve fikirlerden akli koruyacak esasları va’zetmiştir. Bu sebeple sarhoş edici, akli uyuşturucu içki ve uyuşturucu maddeleri yasaklamıştır. (Maide, 5:90.)

Yine yanlış düşünceleri zihinlere ekerek insanlar arasında düşmanlıkları, yeryüzünde fesadı doğuracak olan gıybet, dedikodu, insan şahsiyetini rencide eden ve itibarını yıkacak olan iftira, bühtanı yasaklamış ve büyük günahlardan saymıştır. Toplumda inanan-inanmayan ayırımı yapmaksızın sevgi ve saygıyı ortadan kaldıran ve düşmanlık duygularını aşıl原因an yalan, haset, gurur, ucub, kibir ve ırkçılık gibi hususları kesinlikle yasaklamış ve büyük günahlardan saymıştır. Özellikle milletleri birbirine düşman eden

*Düşünmek
aklın ürünü
olduğu ve her
insan vicdanen
düşündüğü için
kimse buna engel
olamaz.*

*İslam akla
yol göstermek
için Vahiyle
desteklemiştir.*

*Zira akıl
insandaki göz
gibidir, vahiy
ise her şeyi
aydınlatan ve
eşyayı gösteren
gökyüzündeki
güneşten gelen
ışık gibidir.*

“ırkçılığa” “Asabiyet-i Cahiliye” (Buhari, Cenaiz, 39; Menakıb, 81 Müslim, İmare, 57; Nesai, Tahrim, 28; İbn Mace, Fiten, 7.) demiş ve kesinlikle yasaklamıştır. Çünkü bunlar akla şüphe vermek yanında doğru düşünmeyi engelleyen en büyük amillerdendir.

İslam akla yol göstermek için Vahiyle desteklemiştir. Zira akıl insandaki göz gibidir, vahiy ise her şeyi aydınlatan ve eşyayı gösteren gökyüzündeki güneşten gelen ışık gibidir. Işık olmazsa göz ancak ateşböceği gibi kendisini görür ve eşyayı ancak el yordamı ile anlamaya çalışabilir ve çoğu zaman yanılır.

Yine yüce Allah akli çalıştırmak için “ilim öğrenmeyi” ve “okumayı” (Alak, 96:1-3.) emretmiştir. İlim sahiplerine önem vermiş ve “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” (Zümer, 39:8-9.) “Allah ilim sahiplerini yüceltir” (Mücadele, 58:11.) buyurmuştur. Zira ilim adamları ilimleri ile aklın korunmasına hizmet etmektedirler.

e. Aile Hak ve Hukukunun Korunması: Neslin muhafazası için aileye büyük önem veren dinimiz nikahlı evliliği emretmiş, zinayı ve fuhşiyatı yasaklamıştır.

Bir toplum ancak inançlı, bilgili, akıllı, çalışkan, dürüst insanların omuzunda yükselir. Nesillerini inançsızlık, bilgisizlik, tembellik, alkol, uyuşturucu, hayasızlık, hırsızlık, kumar gibi tehlikelerden korumayan milletlerin yarınları yoktur. Geleceğin teminatı evlatlarımızı her türlü kötülükten, cehaletten ve cehennem ateşinden korumak hepimizin vazifesidir. Bu bakımdan dinimiz neslin korunmasına büyük önem verir.

Çocukların ve gençlerin ruhen ve bedenen gelişimi ancak aile içinde ve anne-babanın terbiyesi altında mümkündür. Çünkü altı yaşına kadar karakteri biçimlenen çocukların aile ortamı dışında büyümeleri onların şahsiyetlerinin gelişimini olumsuz etkiler. Bu önemli mesele için anne babaya, eğitim kurumlarına, devlete ve yayın organlarına büyük görevler düşmektedir.

Çocuklarımız “dünya hayatının süsü” (Kehf, 18:46) kalbin meyvesi ve cennetin kokusudur. Yüce Allah çocukları anne-babalarına emanet etmiş ve onların eğitim ve gelişiminden sorumlu tutmuştur. Bu sebeple aile ve çocuklar insanın imtihanı, Allahın en büyük armağanıdır. Hayat onlarla tatlı ve güzeldir; ama bunun önemli bir sorumluluğu da vardır.

Yüce Allah Kur’ân-ı Kerim’de ailenin yönetimi ve çocukların eğitiminde babaya büyük sorumluluklar yükler ve şöyle buyurur: “Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, acımasız, güçlü, Allah’ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan melekler vardır.” (Tahrim, 66:6.)

Bu ayet nazil olunca Hz. Ömer (ra): “Yâ Rasûlallah! Nefislerimizi koruruz fakat ailemizi nasıl koruyabiliriz?” demişti. Allah Rasûlü (asm) “Allah’ın sizi nehyettiği şeylerden onları nehyeder ve Allah’ın size emrettiği

şeyleri onlara emrederseniz. Bu şekilde onları korumuş olursunuz.” (Hak Dini Kur'an Dili, 6: 5112.) buyurmuşlardır.

Aile toplumun temeli ve çekirdeğidir. Neslin muhafazası için en temel şeylerin başında ise, sağlıklı âile yuvaları kurmak gelmektedir. İslam Dini de insanları evliliğe teşvik etmiştir. Sevgili Peygamberimiz bir hadislerinde şöyle buyurmaktadır. “Sizden kimin evlenmeye gücü yeterse evlensin. Çünkü evlenmek gözü haramdan men eder, iffet ve namusu muhafaza eder.” (Buhari, Nikah, 2.) Bu sebeple evlilik teşvik edilmiş, nikah emredilmiş ve zina yasaklanmıştır.

Peygamberimiz (asm) “Evlenmek benim sünnetimdir. Kim benim bu yolum ile amel etmez ise, benden değildir. Ve evleniniz. Çünkü ben kıyamet günü diğer ümmetlere karşı ümmetimin çokluğu ile iftihar edeceğim. Kimin evlenme harçlığı var ise evlensin. Kim bulamazsa oruç tutmalıdır. Çünkü şüphesiz oruç, sahibi için şehvet kırıcıdır” (İbn Mace, Nikah, 1.) buyurur.

Zina, gayr-i meşru ilişki olup aile yuvasının kurulmasına ve kurulmuş olan aile yuvalarının yıkılmasına sebep olduğu için yasaklanmıştır. (İsra, 17:32.) Ailenin tahribi sadece bir kişiyi ilgilendirmez, bir aileyi, tüm akrabaları ve toplumu ilgilendiren ve tahrip eden, düşmanlıkları körükleyen bir fiildir. Bu sebepe Kur'an zinaya giden yolları da kapatmak için harama bakmayı da yasaklamıştır. “Mü'min erkekler ve kadınları haramdan sakınsınlar, namuslarını korusunlar el ve yüz gibi görünen kısımlar müstesna ziynetlerini göstermesinler” (Nur, 24:30-31.) emredilmiştir.

Ailenin önemi neslin akıl ve ruh sağlığı yanında inanç ve ahlak bakımından da sağlıklı, irade ve akıl yönünden sağlam ve duyarlı, ailesine ve ülkesine faydalı insanlar yetiştirmek için çocukları küfür ve şirkten, kötü akadaştan, haramlardan, yanlış inanç ve düşüncelerden ve bunları yayan neşriyattan da koruması gerekir. Bu konuda en büyük görev aileye düşmektedir. Aile ise anne-baba yanında kardeşler, amcalar, dayılar, halalar, dedeler ve ninelerden oluşur. Akrabaların her birisinin derecesine göre yakınlarını görüp gözetme ve eğitme sorumluluğu vardır.

4. İslam Ruhbanlığı ve Mistisizmi Yasaklamıştır

Ruhbanlık, dünyadan el etek çekmek, evlenmemek, ev-bark edinmek gibi dünyanın meşru lezzetlerini terk ederek ömrü inziva ve ibadet üzere geçirmektir. Hinduizmde, Hristiyanlıkta ve diğer dinlerde görülen bu durumu İslamiyet yasaklamıştır. İslamda tevazu ile toplum içinde bulunmak, “İyiliği emretmek, kötülüğü yasaklamak” mütecevizlerin tecavüzlerine karşı “cihad” etmek, ilim ve sanat öğrenerek insanlara faydalı olmak emredilmiştir. Peygamberimizin (asm) hayatı, sahabelerin ve İslam bilginlerinin hayatları hep topluma faydalı çalışmalarla ve şerhlerle karşı mücadele ile geçmiştir.

“Evlenmek benim sünnetimdir.

Kim benim bu yolum ile amel etmez ise, benden değildir. Ve evleniniz. Çünkü ben kıyamet günü diğer ümmetlere karşı ümmetimin çokluğu ile iftihar edeceğim. Kimin evlenme harçlığı var ise evlensin. Kim bulamazsa oruç tutmalıdır. Çünkü şüphesiz oruç, sahibi için şehvet kırıcıdır”

Mistiklere göre mutlak hakikatin varlığı aşktır. Varlık hayal ve gölgeden ibarettir. Bu anlayış insanı Hristiyanlıkta Panteizme ve Doğu Felsefesinde ise "Hemeost" yani "Her şey Odur" anlayışına götürmüştür.

Peygamberimiz (asm) "İslamda ruhbanlık yoktur, hicret ve cihad vardır" (Aclunî, Keşfu'l-Hafa, 2:377.) buyurmuşlardır. Ancak çalışmayı terk etmemekle beraber ahiret hesabına dünyayı sevmek ve dünyaya değer vermek, yani kazancına sevinip kaybettiğine üzülmemek övülmüştür ki buna "Zühd ve Takva" denir. Bu sebeple çalışmakla beraber kendisini ilme ve ibadete verenlere "Zahit" denilmiştir.

Nitekim Peygamberimiz (asm) Osman b. Mazun'u çağırarak "Sen sünnetimi beğenmiyor musun?" diye sordu. "Hayır, ey Allah'ın Resulü!" cevabı üzerine Resulullah (asm) şöyle buyurdu: "Bil ki, ben, hem uyurum, hem namaz kılarım; oruç da tutarım, kadınlarla evlenirim. Ey Osman, Allah'tan kork, zira ehlinin senin üzerinde hakkı var, misafirin senin üzerinde hakkı var, nefsinin senin üzerinde hakkı var. Öyle ise bazan oruç tut, bazan ye. Namaz da kıl, uykunu da al. Bu benim sünnetimdir. Sünnetimi terk eden benden değildir" (Buhari, Savm, 54; Ebu Davud, Salat, 317;) buyurdular.

Ortaçağın skolastik anlayışında Hristiyanlık katı bir tutum içinde idi. KİLİse rahip ve rahibelerin evliliklerine karşıydı. Bu haliyle Hristiyanlık cinsel hazzı yasaklayan, mistisizmi teşvik eden, nefse acı çektiren, hürriyetleri kabul etmeyen bir din idi. Hinduizm de bu özelliklere sahipti. İslamiyet ise nefsin hakkını veren, hürriyetleri genişleten, cinsel tatmini nikah ile helal hale getiren dünya ve nefis ile uyumlu bir toplum meydana getirdi. Bu sebeple Ortaçağ'da ve Yeni Çağda Hristiyan gençleri Araplara ve Müslümanlara hayrandı. Müslümanların kitaplarını okuyor, Arap şiirlerini ezberliyorlardı. Özellikle İspanya'nın Kurtuba kenti Avrupa'nın Batısında Hristiyan gençlerinin rağbet ettiği ve okumak için gittiği en önemli merkezlerden birisi idi.

Maalesef son zamanlarda İslam katı, disiplinli, müsamahasız, hürriyetleri kısıtlayan, kendi nefesine acı çektiren bir din görüntüsü verdirilirken; Hristiyanlık için hürriyetçi, zengin ve müreffeh bir hayatı teşvik eden bir din görüntüsü verilmek istenmektedir.

Mistisizm ise ruhani hayata değer vermek için dünyanın maddi ve nefsanî hayatından vazgeçmek anlamına gelmektedir ki eski Yunan ve Hint Felsefesinden kaynaklanır. Bu da felsefenin mutlak hakikati arama meylinde çıkmıştır. Mistiklere göre mutlak hakikatin varlığı aşktır. Varlık hayal ve gölgeden ibarettir. Bu anlayış insanı Hristiyanlıkta Panteizme ve Doğu Felsefesinde ise "Hemeost" yani "Her şey Odur" anlayışına götürmüştür. Buna kapılanların en insafılları da "Vahdet-i Vücut" anlayışını ortaya koymuştur. "Vahdetü'l-Vücut"un yanlış anlaşılması ve yorumlanması "Vahdetü'l-Mevcut" anlayışını doğurmuştur ki bu da İslam'ın kabul ettiği "Eşyanın hakikati vardır ve eşya Allah'ın yaratması ile var olmuştur" anlayışına aykırı olup pek çok yanlış düşünce ve fikirlere kapı açmıştır. Hayat dini olan ve gerçekçiliğe önem veren İslam bu anlayışı kabul etmemektedir.

5. İslamda Siyasi Gücün Kaynağı ve Liberalizm

Liberalizmin din ile uzlaşması ancak Allah'ın insanlara akıl ve hür irade verdiğiğine inanmakla ve Allah'ın muradının ne olduğunu bilmekle mümkün

olur. Zaten Allah'ın peygamberlere kitap vererek bir din ile göndermesinin hikmeti de budur.

Hız. Ebubekir (ra) halife seçilince "Allah'a ve Resulüne itaat ettiğim sürece siz de bana itaat ediniz. Şayet Allah'a ve Resulüne itaat etmezsem, sizin de bana itaat etmeniz gerekmez" demiş ve itaatın ölçüsünün Allah'a ve Resulüne itaati, yani "kanun hakimiyetini" esas aldığını ifade etmiştir.

Sahabeler Allah'ı ve Resulünü, Allah'ın kanunlarını çok iyi bildikleri için Hız. Ebubekir'in Allah'a ve Resulüne ve kanunlarına itaat ettiğine karar veriyorlardı. Toplum bilinçli ve hür idi. Allah'tan başka kimseden korkmuyor, kendilerini hiçbir korku ve baskı altında hissetmiyorlardı.

Seçkin sahabelerin vefatından sonra fetihlerle ortaya çıkan büyümenin de etkisiyle toplum bozuldu. Yani İslam ahlakı ve anlayışı yerine menfaat, makam ve mevki arzusu, idarecilerin baskı ve tehditlerinin korkusu topluma hakim oldu. Fertler korku ve kaygı içinde kaldı ve kendilerini hür hissetmez oldular. Hürriyet ortadan kalktı. Hız. Ali'nin (ra) ve Hız. Hasan (ra) ile Hız. Hüseyin'in (ra) destek görmemesi ve siyasi olarak başarısız görünmelerinin sebebi bu idi.

Toplumda İslam ahlakının bozulması hürriyet ortamının yerini istibdad bırakmasına sebep oldu, Emevi yöneticilerinin baskıcı tutumu, toplumda korku ve kaygı olgusu meydana getirdi ve Hilafetin Saltanata dönüşmesini netice verdi. Seçim ve Meşveret ortadan kalkınca toplum da istibdad yönetimine teslim olmak zorunda kaldı. Yönetime itiraz edenler "bâği" yani "terörist ve hain" ilan edildiler. Toplumdan dışlandılar. Devlet de üzerlerine giderek ortadan kaldırmaya veya itibarsızlaştırarak ve yalnızlaştırarak etkisiz hale getirmeye çalıştı.

Emevilerin Hız. Ali (ra) ile savaşmaları ve Yezid'in Hız. Hüseyin'i (ra) şehit etmesi Emevi ve Şii mücadelesini körükledi. Daha sonra Sünniler ile Şiiiler arasında nefrete konu oldu. Bu karmaşa içinde kendilerini savunmak için Emeviler "Kadercı-Cebriyeci" bir tutum sergilediler. Kendilerini savunmak aracı olarak dini kullandılar ve "Halifetullah" "Zıllullah" gibi unvanlar ile mevkilerini korumayı denediler. Bu durum farklı şekilde Abbasiler'de de ortaya çıktı. Onlar da daha çok akılcılığı esas alan "Mutezili" bir anlayışa destek oldular. Bu karmaşık fikir ve düşünceler içinde ortayolcu ve sünneti esas alan "Ehl-i Sünnet" anlayışı toplumun istikamette kalmasını sağladı. İmam-ı Azam "Ehl-i Rey" idi; ona karşı "Ehl-i Hadis" çıktı. Ahmed b. Hanbel ve İmam-ı Malik ehl-i reye savaş açmışlardı, İmam Şafii ise orta yolu takip etti.

İlk olarak Farabî "Siyasetü'l-Medeniye" ile ilk demokratik devlet anlayışını ileri sürdü. Farabî'nin üzerinde durduğu mesele "Hürriyet" konusu idi. Hürriyet insanları kendisine çekecek ve orada ilim, kültür ve sanat geliştirecekti. ABD'nin 20. yüzyılda keşfettiği sırrı Farabî, 10. yüzyılda keşfetmişti.

Seçkin sahabelerin vefatından sonra fetihlerle ortaya çıkan büyümenin de etkisiyle toplum bozuldu.

*“Meşrutiyetin
şeriata
uygunluğundan
bahsediyor, bu
yolda talimat
ve nakliyyatta
bulunuyorduk.
Bütün
kuvvetimizle
Meşrutiyet
meşrudur, şeriat
bunu emretmiştir,
nehyetmemiştir”*

Bu sebeple Farabî hürriyeti siyasi hürriyet olarak ilk keşfeden kişidir denebilir.

XIV. Yüzyılda yaşayan İbn-i Haldun da “Özelleştirme”yi savunarak ekonomik gelişmeyi ona bağlayan ilk sosyologdur. Siyasal Liberalizmi ilk savunan Farabi, serbest liberal ekonomiyi ilk savunan da İbn-i Haldun olmuştur.

6. Modern Çağ ve Liberalizmin Gelişimi

İbn-i Haldun “Şartlarda genel bir değişiklik olduğunda sanki bütün yaratılış değişmiş, bütün dünya farklılaşmış gibi olur” demektedir. Osmanlı’da 1876’daki I. Meşrutiyet ve Kanun-i Esasi’nin kabulü ile 1908’deki II. Meşrutiyet ve “Hürriyetin” ilanı böyle bir değişimi başlatmıştır.

Şeyhulislam Musa Kâzım “Meşrutiyetin şeriata uygunluğundan bahsediyor, bu yolda talimat ve nakliyyatta bulunuyorduk. Bütün kuvvetimizle Meşrutiyet meşrudur, şeriat bunu emretmiştir, nehyetmemiştir” (Sadık Albayrak, Türkiye’de Din Kavgası, İstanbul-1973, s.100.) demektedir.

1856 yılında Mekke Emiri Şerif Abdulmuttalip Osmanlı’ya isyan etti. Sebebi de ona göre “Sapkın tutumlar” idi. Sapkınlık ne idi? “Köle ticaretinin yasaklanması” “kadınlara peçe takılmasını zorlamamak ve kadınlara boşanma davasını açma hakkı vermek”ti. Ayrıca, İngiliz ve Fransız büyükelçiliklerinin İstanbul’da açılmasına izin verilmesini “Kâfirlerle dostça ilişkilerde bulunmak” şeklinde yorumluyordu. Abdulmuttalip şöyle diyordu: “Taife-i Nisa’ya açık gezmek ve nikahın feshi nisvanın yedinde olmak gibi şeriat-ı mutahharaya mugayir on dört teklifleri olmakla Türkler müşriktirler, demleri hederdir ve evlatlarını esir etmek helaldir.”

Osmanlı uleması buna cevap verdi; ama o bunları kabul etmedi. Çünkü o, “Tüm Hristiyanların öldürülmesi gereken köpekler olduğunu iddia eden bir Vehhabi” idi. (Özgürlüğün İslâmî Yolu, Mustafa Akyol, 2011-İstanbul, s. 110-111; Cevdet Paşa, Tezâkir, 1:111-113.)

Osmanlı hürriyetçi bir devletti. Bu sebeple dünyada baskı görenler Osmanlı’ya sığınıyorlardı. 1683 II. Viyana yenilgisinden sonra Osmanlı aydınları sebeplerini araştırdı ve sadece içerideki yozlaşma değil, Avrupa’nın ilerlemesinin sebep olduğunu anladı.

Osmanlı bürokratlarından Ahmet Rasim Efendi 1770’lerde “Savaş Dönemi”nin bittiğini, diplomasi ve reform yolunu takip etmek gerektiğini anlattı. (Gönül Pınar, İslam ve Modernite, İstanbul-2007, s.195.) Sultan III. Selim “Nizam-ı Cedid” ordusunu kurdu. II. Mahmud Reformist padişahı, kendisine “Gavur Mahmud” dediler. İlk olarak Meclis tarzında “Meclis-i Vâlây-ı Ahkâm-ı Adliye”yi kurdu. Yurttaşların kanunlar karşısında eşit olduğunu söyledi. “Bundan böyle ben tebaamdan Müslümanları camide, Hristiyanları kilisede, Yahudileri havrada görmek isterim. Aralarında başka fark yoktur” dedi.

3 Kasım 1839'da Sultan Mahmud'un oğlu Abdülmecid "Tanzimat Fermanı"nı kabul ve ilan etti. Bu İngiltere'nin 1215 tarihindeki "Magna Carta"sına benzer bir durumdu. "Hırka-i Şerifte" okunan ferman-da "Ahkâm-ı Celile-i Kur'âniye'ye ve kavânin-i şer'iyeye kemaliyle riayet olunmayışı" sebep olarak gösterilip ferman ilan edilmişti. Ferman padişahın yetkilerini sınırlıyor ve padişahı kanun karşısında teba ile eşit tutuyorlardı. Sultan keyfine göre kamulaştırma yapamayacaktı. Bu İslam'ın ilk yıllarına dönmek ve özel mülkiyetin korunması demek ve hânedan hâkimiyetine son vermektir.

Fikir hürriyetinin tam oluşması ve istişareye dayalı bir yönetim sisteminin kurulmasına ihtiyaç vardı.

Sâdık Rifat Paşa Avrupa'yı inceledi ve başarısını "Avrupa'nın Ahvâline Dair Risale"sinde Liberalizme, yani, hürriyete bağladı. Liberal devlet, "Devlet halkı içindir; halk devlet için değildir" demektir. Refet Paşa ayrıca "Basın Hürriyetinin, fikir hürriyetinin" vazgeçilmez hak olduğunu savundu.

Daha sonra yapılan reformlarla ve çıkarılan yasalarla "kelle vergisi" denen "cizye" kaldırıldı. Nefret suçu yasaklandı. Halk bunu da "Gavura bundan böyle gavur denmeyecek" şeklinde anladı. 1867'de Galatasaray Lisesinde gayr-i müslim çocuklarla Müslümanlar beraber eğitim görmeye başladı.

Bütün bu reformlar Liberalizmin, yani, hürriyetçiliğin gelişimini sağladı.

7. İslâmî Liberalizmin Savunucuları

Osmanlı iktâ sisteminden uyarlanan bir icar (arazi kiralama) sistemine güveniyordu. Topraklar fethedilen topraklar olduğu için devlete aitti, köylülere ve ağalara kiralanıyordu. Bu sebeple toprak mülkiyeti yoktu.

Tanzimatla bu sistem kaldırıldı. Çıkarılan yasalarla özel mülkiyet teşvik edildi. Osmanlı ekonomide de liberalizme geçmeye başladı. Bu fikirleri "Genç Osmanlılar" savunuyordu. Genç Osmanlılar İslamcı, Osmanlıcı ve tekâmülcü idiler. Avrupa hayranı değillerdi ve İslam'ın sosyal ve siyasi hayata tatbikini istiyorlar ve bu konuda fikirler üretiyorlardı. Onlar liberal demokrat idiler. liderleri de Namık Kemal idi.

1868'de Sultan Abdulaziz'in çıkardığı yasalarla verilen hakları kendi lütfü imiş gibi göstermelerine karşı çıkmış ve "Osmanlı tebası bu güne kadar sultanın köleleri değildi. Bizim inancımıza göre insan hakları ilâhî adalet gibi sabittir, değişmez" (Şerif Mardin, Genç Osmanlı Düşüncesinin Oluşumu, 2000, s. 119.) diye karşı duruş sergilemişlerdi.

Namık Kemal Şura Suresindeki "istişare" emrini yönetimin temel ilkesi olarak kabul ediyor, 1839 Tanzimat Fermanı'nın Osmanlı'nın hürriyet açığını kapatmak için yeterli olmadığını belirtiyordu. Fikir hürriyetinin tam oluşması ve istişareye dayalı bir yönetim sisteminin kurulmasına ihtiyaç vardı.

Yeni Osmanlılar 1868'de "Hürriyet" gazetesini neşre başladılar. Bu gazete hükümetin icraatlarını eleştiriyor, bir nevi muhalefet görevi yapıyor,

*Savaş şartları
iktidara
olağanüstü
yetkiler verir; bu
sebeple hürriyetin
en büyük düşmanı
savaşlardır.*

reformların liberalizm açısından eleştirisini yapıyordu. Bin senelik saltanat yönetimi ve saltanat sahiplerinin “ulu'l-emre itaat” emrine alışmış olan çoğunluk halk ve mutaassıp dindar kesimi muhalefeti asırlarca yönetime ihanet ve başkaldırı olarak gördükleri ve din adına ezdikleri için ahrarların bu muhalefeti de “ihanet” şeklinde anlaşılıyor ve halife-i ruy-i zemine karşı bir duruş olarak kabul ediliyordu. Hürriyetçilerin, yani Ahrarların zorluğu bundandı.

8. Birinci Meşrutiyetin İlanı ve Meclis-i Mebusan

1877'de Genel Seçimler yapıldı. Meclis-i Mebusan 19 Mart 1877'de toplandı. Bu durum İslam tarihinde bir ilkti. Milletvekillerinin üçte biri Ermeni, Yahudi, Bulgar ve diğerlerinden idi. Böylece Osmanlı'da “Liberal Demokrasi” dönemi başlamış oldu.

Ama ne var ki, 1876'da Bulgaristan bağımsızlık için isyan etti. Ardından Sırp lar ve Karadağ ayaklandı. Ruslar ve Romanya Osmanlı'ya savaş açtı. Bu savaşta 250 bine yakın müslüman şehit oldu. Diğer müslümanlar soykırımdan kurtulmak için Anadolu'ya göç etmek durumunda kaldı. Ocak 1877'de Ruslar Edirne'yi de geçerek Yeşilköy'e kadar geldiler. Tam bu esnada Avrupalılar duruma müdahale ettiler. Zira onlar Rusların Akdeniz'e inmelerini istemiyorlardı. Bu sebeple Berlin'de bir Konferans düzenlendi ve 1878'de “Berlin Antlaşması” imzalandı. Bu antlaşmaya göre Karadağ, Sırbistan ve Romanya bağımsızlıklarını kazandı. Doğu Anadolu'da Kars dahil dört vilayet Ruslara terk edildi. Bununla kalınmayarak Osmanlı Rusya'ya yüklü bir tazminat ödemek durumunda bırakıldı. Ayrıca 1 milyon mültecinin sorumluluğunu da üstlenmek zorunda kaldı.

Savaş şartları iktidara olağanüstü yetkiler verir; bu sebeple hürriyetin en büyük düşmanı savaşlardır. Sultan Abdulhamid de savaşların verdiği bu yetkiye dayanarak “Anayasa”yı askıya aldı ve Meclis-i Mebusan'ı süresiz kapattı. “Osmanlı'nın bekası” endişesi onu devleti “Yıldız Sarayı”ndan yönetmeye sevk etti. Evhamlı olduğu için herkesten ve özellikle Ahrarlardan şüphe duymaya başladı. Sıkıyönetim ilan etti. Yönetimini tenkit eden herkesi susturdu, susmayanları da sürgüne gönderdi. Gazeteleri kapattı. Çok güçlü bir “istihbarat örgütü” kurdu ve ülkeyi bunların raporlarına göre yönetmeye başladı. Bütün bunlar “Hürriyet” arayışlarını baltaladı.

1878-1908 yılları arası 30 sene devam eden mutlakıyetçi bir yönetim sergilendi. Sonuç Osmanlı'nın güçlenmesini sağlamadı, daha da zayıflamasını netice verdi. Abdulhamid muhaliflerinin iddia ettiği gibi şüphesiz “Kızıl Sultan” değildi; ama mutaassıp bir halife de değildi. Osmanlı'nın gelişmesi için büyük adımlar attı. Tren yolları, telgraf hatları inşa edildi. Hukukta ve ekonomide yeni reformlara imza attı. Batı tipi Rüşdiye (Ortaokul) ve İdadiyeler (Lise) açtı. Batı klasikleri Osmanlıca'ya çevrildi. Bu icraatları ile mutaassıp dindarların da tepkisini çekti. Abdulhamid dindar bir padişah olmakla beraber Batı medeniyetini takdir eden bir sultandı.

Ayrıca Abulhamid barışı takdir eden ve barışı çözüm olarak gören bir anlayışa sahipti. ABD 1898'de Filipinleri işgal ettiği zaman güneydeki Müslüman çoğunluk Sulu'da zorlu bir ayaklanmaya teşebbüs ettiler. Bu durum hem ABD hem müslümanlar açısından iyi bir durum değildi. ABD Dışişleri Bakanı John Haydan İstanbul Büyükelçisi Oscar S. Straus'a bir mektup yazarak Sultan Abdulhamid'in aracı olmasını istedi.

Straus, Sultan Abdulhamid'den randevu alarak ziyaret etti ve "Müslümanların gönül rızası ile ABD'ye itaat etmesini istedi. Sonra 18. Yüzyılda ABD ve Trablusgarb arasındaki antlaşmanın 11. maddesini gösterdi. İlgı maddede "ABD karakterinde Müslümanların hukukunu, dinini, ya da huzurunu hedef alan bir düşmanlık yaklaşımı yoktur" yazıyordu. Bundan memnun olan Abdulhamid Sulu'lu müslümanlara "ABD yönetimi dinlerine müdahale etmediği sürece onlara karşı herhangi bir düşmanlığın görülmemesi gerektiği" mesajını gönderdi.

Bu mesajı alan Sulu'lu Müslümanlar isyandan ve savaştan vazgeçtiler. Böylece binlerce ABD askeri ve bir o kadar da Müslüman savaştan kurtuldu. ABD İstanbul büyükelçisine bu başarıdan dolayı "Şeref Madalyası" ile ödüllendirdi. Böylece Abdulhamid Radikal İslamcı Hareketleri önlemek için elinden geleni yapıyordu. (Mustafa Akyol, Özgürlüğün İslâmî Yolu, 2011-İstanbul, s. 123.)

9. Meşrutiyet Dönemi Kanunlaştırma Çalışmaları

Meşrutiyet döneminin hukuk dalındaki en önemli çalışması "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye" konusunda yapılan hukukî çalışmalar olmuştur. 1868-1876 yılları arasında değerli ilim adamı ve hukukçu Ahmet Cevdet Paşa başkanlığında bir ilmi komisyon tarafından hazırlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yarım yüzyılında mahkemelerde hukuki dayanak olarak kullanılmıştır. Bir giriş ve 16 bölümden oluşur. Toplam 1851 madde içerir.

Mecelle, kendi çağında 13 yüzyıllık İslami fıkıh geleneği üzerinde inşa edilmiş ve maddeler halinde düzenlenmiş analitik ve pozitif bir hukuk sistemi oluşturma çabasıdır. İslam tarihinde ilk kanunlar olması dolayısıyla sadece Osmanlı hukuk tarihi bakımından değil İslâm hukuk tarihi bakımından da dikkate değer bir öneme sahiptir ve İslâm ülkeleri tarafından hazırlanan kanunlara öncülük ve örneklik etmiştir.

Bu kurulun tesbit ettiği şer'î kurallardan birisi de "Ezmanın tagayyürü ile ahkâmın tagayyürü inkar olunamaz" (Md: 39.) kuralı idi. Buna göre yapılan yenilikler ve reformlar İslama karşı olmadığı gibi İslam bu reformları destekliyordu ve İslam prensipleri dahilinde idi. Yani, Osmanlı modernleşmesinin ruhu ve esası yine İslam idi.

Daha sonra Mecelle'ye istinaden Kanun-i Esasi çalışmaları başladı. II. Abdülhamit'in 30 Eylül 1876 tarihli iradesi ile kurulan Anayasa Komisyonu başkanlığına Mithat Paşa geririldi. O da üye sayısı 30 civarında olan bir

"ABD karakterinde Müslümanların hukukunu, dinini, ya da huzurunu hedef alan bir düşmanlık yaklaşımı yoktur"

*Osmanlı'da
matbaanın
gelmesinin engeli
İslam alimleri
değil, o dönemin
güçlü sınıfı
olan ve işini
kaybetme endişesi
taşıyan kâtiplerin
muhalefeti idi.*

heyetle çalışmalara başladı. Bu kurul 20 Kasım 1876'da iki aylık yoğun bir çalışmadan sonra görevini tamamlayarak tasarıyı padişaha sunmuştur.

Osmanlı'da matbaanın gelmesinin engeli İslam alimleri değil, o dönemin güçlü sınıfı olan ve işini kaybetme endişesi taşıyan kâtiplerin muhalefeti idi. İslâm'ın "Emr-i Maruf ve Nehy-i Anî'l-Münker" emri padişahın yetkilerini sınırlayan bir emirdi ve "Gerçek alim zalim sultana pervasızca hak söz söyleyendir" (Ebu Davud, Melâhim, 17.) hadisi bunu destekliyordu. İslam alimleri bu vazifeyi bihakkın yapıyorlardı; ama bundan sonra yasalarda da bunu yapacaktı.

Dr. Hâzık "Din ve Hürriyet" isimli kitabında "Nazar-ı ibretle bakınız. Dinimizde ne geniş hürriyet sahaları var. İnsan bunları gördükçe sevincinden çıldırıyor" (Dr. Hâzık, Din ve Hürriyet, İstanbul-1916.) diyordu.

Daha sonra "Kanun-i Esasi"nin "Seçim Kanunları" çerçevesinde ilk olarak Osmanlı Ahrar Fırkası kuruldu. Osmanlı Ahrar Fırkasının fikir babası olan Prens Sabahattin Fransız Edmon Demolis'in kitaplarından ve fikirlerinden etkilenmişti. "Türkiye Nasıl Kurtulur" (İstanbul-1918) kitabında "Terakkinin önündeki engel dinimiz değil; toplumumuzun yapısıdır" diyordu. Yine o zamanın aydın din adamlarından sayılan Mehmet Akif de "Doğrudan doğruya Kur'ân'dan alıp ilhamı / Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı" diyordu.

10. İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Bediüzzaman'ın Hürriyet Fikri

Bediüzzaman Said Nursi daima "İstikamet" ve orta yolu tercih eden bir İslam alimi idi. İnsan fitratının ve hayatın gerçeklerini daima nazara alıyor ve Kur'an ve Sünnetin düsturlarından taviz vermemekle beraber Allah'ın kainata koyduğu "Sünnetullah" ve "Adetullah" kanunlarına da itibar ediyordu. Bu sebeple hiçbir şeye toptan yaklaşmıyor, ne bütünü ile kabul ediyor, ne de bütünü ile reddediyordu. Onun ortaya koyduğu temel kavramlardan birisi de "müsbet ve menfi" kavramıdır. Ona göre "En batıl fikirlerde dahi bir dane-i hakikat vardır ve o fikir o hakikate dayanarak devam edebilir."

Bu sebeple Batı'dan gelen cereyanları Bediüzzaman "müsbet ve menfi cereyan" olarak ikiye ayırıyor, müsbetlerini alıyor, menfilerini ise reddediyordu. Bu konudaki ölçüsü de Kur'an, Sünnet ve Asr-ı Saadet idi.

Bediüzzaman'a göre "Hürriyet" kaynağı İslamda olan müsbet cereyan idi. Ancak hürriyet başıboşluk değil, ibahe mesleği hiç değildir. Hürriyet iyiyi yapmanın önündeki engelleri kaldırmak ve kötüye engel olmak için idi. Hürriyetin karşıtı olan istibdat şeriata bütün bütün aykırı idi. Zira o "Seyyidü'l-kavmi hâdimühüm" hadisini "Şeriat aleme gelmiş ta, her nevi baskı ve istibdadı kaldırsın ve insanlar şahane hür olsunlar" şeklinde yorumluyordu. (ESDE, Divan-ı Harb-i Örfî, 1993, s.22.) Şeriatdaki hürriyet ise "Ne nefisine ve ne başkasına zarar vermemekti." (Münazarat, 1998, s. 55.) Bu sebeple "Kanun hakimiyetini" önemsiyordu. Meşrutiyeti de şerait

namına alkışlıyor ve “Adalet, meşveret ve kanunda cem-i kuvvet” şeklinde tarif ediyordu.

Bediüzzaman Batı’dan gelen ideolojik cereyanları ve ırkçılığı menfi cereyanlar olarak gördü; ama hürriyet ve demokrasi hareketi, teknik ve teknoloji, matbaa ve elektrik gibi müspet bir cereyan idi ve asılları ve hakikatleri İslamiyet’le müttehit idi ve müslümanların malı idi. “İlim ve hikmet mü’minin malıdır, nerede bulunursa alınmalıdır” (Tirmizi, İlim, 19; İbn Mâce, Zühd, 17.) hadisinin gereği olarak alınmalı ve islamiyet libası giydirilmeli idi.

Bediüzzaman “Madem ki menba Avrupa'dadır. Gelen cereyan ya menfi veya müspettir. Menfiye kapılan harf gibi “Mânâsı kendisinden başkasına delâlet eder” yahut “Mânâsı kendisine delâlet etmez.” şeklinde tarif edilir. Demek bütün harekâtı, bizzat hariç hesabına geçer. Çünkü iradesi hükümsüzdür. Hulûs-u niyeti fayda vermez. Bahusus, menfi iki cihet-i zaafı hariç cereyanın kuvvetine bir âlet-i laya'kıl olur.

Diğer müspet cereyan ise ki, dahilden muvafık şeklini giyer. İsim gibi “Mânâsı kendisine delâlet eder” şeklinde tarif edilir. İsmın hareketi kendinedir. Tebai haricedir. Lâzım-ı mezhep, mezhep olmadığından, belki muahaz değil. Bahusus iki cihetle kuvveti, hariç cereyanın müspet ve zaafına inzımam etse, harici kendine âlet-i lâyeş'ur edebilir.” (ESDE, Sünuhât, 2009, s.469-470.) demektedir.

Bu ifadelerin sahibi olan Bediüzzaman Batı’dan gelen ırkçı ve ideolojik cereyanlara kapılanların “harf gibi” olup, “menfi cereyanlara” kapıldığı için hariç hesabına çalışacağını ve kendisine yani İslama hiç fayda vermeyeceğini ifade eder. Hürriyet ve Demokrasi (Meşrutiyet) ise ırkçılığı ve ideolojiyi reddeden milletin refah ve saadetine hizmet eden bir yönetim tekniği ve metodu olduğu, esasları olan “Adalet, Meşveret ve Kanun Hakimiyeti” gibi prensipleri de İslamiyet’ten aldıkları için, isim gibi kendi başına anlamı olan müspet bir cereyan olarak kabul eder ve faydalı olduğu için elektrik, motor, matbaa gibi faydalı teknoloji gibi alınmasının ve kullanılmasının faydalı olduğunu ifade eder. Bu sebeple bütün kuvveti ile hürriyet ve meşrutiyeti destekler.

Bediüzzaman’a göre “Hürriyet imanının hassası ve Allah’ın insana en büyük ihsanı”dır. (Münazarat, 1998, s.59.) Bu sebeple 1908’de İstanbul’a gelen Bediüzzaman “Ahrarlara” destek verdi, II. Meşrutiyetin ilanını isteyenlerin yanında yer aldı. Bu konuda muhtelif gazetelerde yazılar yazdı. Meşrutiyet ve hürriyeti öven, dinimizin emri ve Asr-ı Saadetin uygulaması olduğunu izah eden vaazlar verdi, açıklamalar yaptı. II. Meşrutiyetin ilanının üçüncü gününde Sultanahmet’deki mitingde “Hürriyete Hitap” nutkunu okudu ve gazetelerde neşrettirdi. Sonra Selanik Meydanı’nda aynı nutku tekrar etti. (ESDE, Nutuk, 2009, s. 170-182.) Bediüzzamanın din ve şeriat namına bu mücadelesi Meşrutiyetçilere büyük bir “Nokta-i istinat” oldu ve 23 Temmuz 1908’de II. Meşrutiyet ilan edildi.

Bediüzzaman’a göre “Hürriyet imanının hassası ve Allah’ın insana en büyük ihsanı”dır.

Meşrutiyetin ve Hürriyetin ilanını Bediüzzaman “Ey Hürriyet-i Şer’i!” (ESDE, Nutuk, 170.) hitabıyla başladığı meşhur nutkuyla karşılar ve alkışlar. Bundan Bediüzzaman’ın 1908 yıllı şartlarında eksik ve noksan olmakla beraber ilan edilen hürriyeti “Şer’i” yani dinin istediği ve emrettiği hürriyet olarak kabul ettiğini görüyoruz.

Sonuç

Yüce Allah insanı “Ahsen-i Takvim” suretinde yaratmış, kabiliyetlerinin inkişafı için kainatı insanın hizmetine vermiş ve insana akıl ve irade vererek hür bırakmış, kainatta ve sosyal hayatta tasarrufa yetkili kılmıştır. İnsanın insanlığı irade ve hürriyet ile gelişir. Hürriyet ise zorlamanın olmamasıdır. Bu sebeple İslam “dinde zorlama yoktur” buyurarak hürriyetin sınırlarını oldukça geniş tutmuştur. Bunların başında inanç ve düşünce hürriyeti geldiği için Yüce Allah “Dileyen iman etsin, dileyen inkar etsin” (Kehf, 18:29.) buyurdu. Bu kişinin kendisine ve başkasına zarar verme hürriyeti şeklinde anlaşılabilir. Bu sebeple Hürriyetin en güzel tarifini Bediüzzaman Said Nursi Hazretleri “Hürriyet odur ki ne nefsin ne başkasına zarar vermesin” ifadeleri ile açıklamıştır.

Peygamberler insanlığa ilim ve ahlak konusunda rehber oldukları gibi insanlar kendi aralarındaki hukuki meselelerde “adalet” ve “hürriyet” dersini de peygamberler aracılığı ile öğrenip sosyal hayatın temel prensiplerini oluşturmuşlar, böylece huzur ve güven içinde yaşamayı öğrenmişlerdir. Zaman içinde insanlığın tekamül kanununa göre hürriyetler de tekamül etmiştir. Osmanlı Devletinin 1908’de Meşrutiyete geçmesini ve Hürriyeti ilanını Bediüzzaman “Ey Hürriyet-i Şer’i!” şeklinde alkışlar. Bundan Bediüzzaman’ın 1908 şartlarında ilan edilen hürriyeti “Şer’i” yani dinin istediği ve emrettiği hürriyet olarak kabul ettiğini görüyoruz.

Kaynaklar:

Aclunî, Keşfu’l-Hafa, Tarihsiz – Beyrut.

Bediüzzaman Said Nursi, ESDE, (Eski Said Dönemi Eserleri) 2012 – İstanbul.

Bediüzzaman Said Nursi, Münazarat, 1998 – İstanbul.

Dr. Hâzık, Din ve Hürriyet, 1916 – İstanbul.

Kütüb-ü Sitte: Buhari, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, İbn-i Mâce.

Mustafa Akyol, Özgürlüğün İslâmî Yolu, 2011-İstanbul.

Prens Sabahattin, Türkiye Nasıl Kurtulur, 1918 - İstanbul.

Sadık Albayrak, Türkiye’de Din Kavgası, 1973 – İstanbul.

Şerif Mardin, Genç Osmanlı Düşüncesinin Oluşumu, 2000-İstanbul.